

Sárkány Pál ajándékai 1777-ből

Sárkány Pál, aki 1801-től haláláig, 1824-ig volt az abaúji református egyházmegye esperese, tanulmányait a Sárospataki Református Kollégiumban kezdte, majd 1775-ben a franekeri egyetemen folytatta, ahol teológiát hallgatott.¹ Hollandiai éveiről album amicorumának² bejegyzései tanúskodnak.³ A szerencsés körülményeknek köszönhetően fennmaradt emlékkönyv hetvenöt bejegyzést tartalmaz, ezek közül ötvenegy keletkezett Hollandiában. Bár Sárkány már 1775 júliusában beiratkozott az egyetemre,⁴ az első bejegyzések csak egy évvel későbből származnak, sokuk pedig – más diákok emlékkönyveihez hasonlóan – csak közvetlenül hazaindulása előtt került az emlékkönyvbe. A kötetben található emléksorok arról tanúskodnak, hogy a tulajdonos a frieslandi városon kívül felkereste Leident, Utrechtet és Amszterdamot is, majd láthatón nem az utóbbiban tengerre szállva és Hamburgot vagy Danzigot útba ejtve, hanem a kontinens belsején keresztül (Köln, Frankfurt, Ulm, Heidelberg érintésével) tért haza. Az utolsó bejegyzések már jóval az 1777-ben történt hazatérése után Tolcsván és Abaújháza környékén keletkeztek 1796-ban, illetve 1814-ben.

Ami kinti tanulmányait illeti, Sárkánynak egyetlen disszertációja ismert,⁵ melyet 1777. április 30-án adott elő Samuel Hendrik Manger (1735–1791) elnökletével, aki 1764-től volt a teológia egyik professzora a franekeri egyetemen. A munkáról tudott már Szinnyi József és Petrik Géza is. Újabban a franekeri egyetemi kiadványokat a teljesség igényével összesítő bibliográfia regisztrálta,⁶ és bekerült a Régi Magyar Könyvtár III. kötetének új, 18. századi sorozatába is.⁷ A tanár–diák viszonyra való tekintettel érthető, hogy a professzor emléksorai is megtalálhatók Sárkány albumában.⁸

¹ Életrajzát ld.: Az Abaúji Helv(ét) v(allás)t(télt) követő E(gyház) Megyében szolgált 's elhalt Lelki Pásztorok életrajza az 1824dik évtől. – A Sárospataki Református Kollégium Tudományos Gyűjteményei, Levéltár, R. A. V. 3/8. 3. p. (A levéltár munkatársainak szíves közlése.) Idézi: DIENES DÉNES: Az alsóvadászi református egyházközség. H.n., é.n. [Sárospatak, 2015.] Online: Sárospataki Református Teológiai Akadémia: srta.hu / Oktatók / Dienes Dénes / Szülőföld – 2019. március. 9–10. p.

² Lelőhelye: Dobák Géza magánygyűjteménye.

³ Feldolgozását ld.: Inscriptiones Alborum Amicorum. SZTE, 2003–2019. Projektvezető: Latzkovits Miklós. Online: <http://iaa.bibl.u-szeged.hu> – 2019. március. (továbbiakban: IAA.)

⁴ Album studiosorum Academiae Franekerensis. (1585–1811, 1816–1844). Eds.: Fockema, Andreae, S. J. – Meijer, Th. J. Franeker, 1968. (továbbiakban: ASAF.) 13693.

⁵ Dissertatio theologico-philologica, de firmo Dei fundamento ejusque sigillo, quam [...] publicae disquisitioni subjicit Paulus Sárkány. Franeker, 1777.

⁶ POSTMA, F. – SLUIS, J. VAN: Auditorium Academiae Franekerensis. Bibliographie der Reden, Disputationen und Gelegenheitsdruckwerke der Universität und des Athenäums in Franeker, 1585–1843. Leeuwarden, 1995. (továbbiakban: POSTMA–SLUIS, 1995.) 154/1777.1.

⁷ Régi Magyar Könyvtár. III/XVIII. század. 2. köt. 1761–1800. Összeáll.: Dörnyei Sándor – Szávuly Mária. Bp., 2007. 318. p.

⁸ A bejegyzés kelte: Franeker, 1777. május 4. Ld.: IAA. 12252.

Manger magyar kapcsolataival külön még nem foglalkozott a szakirodalom, jóllehet voltak magyar diákjai – Sárkányon kívül még négyen disputáltak nála.⁹ Benedek Mihály útinaplójából tudjuk, hogy látogatta a professzor óráit, sőt 1775-ben, mielőtt maga mögött hagyta az egyetemi várost, testimoniumot is kapott tőle.¹⁰ Fennmaradt egy olyan alkalmi kiadvány is, melyben számos holland diák mellett Szombati József, egy eddig nem regisztrált diákja, 1770-ben egyedüli magyarként köszöntötte abból az alkalomból, hogy az egyetem rektora lett.¹¹ A magyar diákok Mangert nem csak tanárként, hanem lelkészként is ismerhették – 1761 és 1787 között ő volt ugyanis a franekeri egyetemi templom lelkésze.¹²

A holland professzor munkásságában fontosnak tartotta az arab nyelv szerepét az egyes ótestamentumi könyvek exegézisében. Mielőtt a teológia professzora lett, négy évig a keleti nyelveket oktatta az egyetemen, ezenkívül latinra fordította Ahmed Arabsiades Tamerlán-életrajzát (Franeker, 1767, 1772) és kommentárt írt Hóseás próféta könyvéhez (Franeker, 1787).¹³

Sárkány munkájából holland közönyvtárakban három példányt őriznek,¹⁴ közülük az egyik amszterdami¹⁵ a címlapon a következő dedikáció látható:

Celeb(errimo) Viro D(omi)no Gerhardus Hems[ng]¹⁶ D(at) D(edicat)¹⁷
Autor.

A megajándékozott személyt, aki dedikáció kíséretében kapta a szerző munkáját, hiába keressük a magyar diák emlékkönyvének bejegyzői között. Nem könnyíti meg azonosítását az sem, hogy az ajánlást író személy nem írta oda a megajándékozott személy tisztségét.¹⁸

⁹ POSTMA–SLUIS, 1995. 154/1768.2 (Gombási István); 154/1768.3 (Boka Ádám Sándor); 154/1772.1 (Köpeczi Bedos Sámuel); 154/1774.1 (Makai Mihály).

¹⁰ POSTMA, FERENC: Das Itinerarium von Michaël Benedek (1773–1775) und seine vier Testimonia aus Franeker. (1775) In: *Eruditio, virtus et constantia. Tanulmányok a 70 éves Bitskey István tiszteletére.* Szerk.: Imre Mihály – Oláh Szabolcs et al. I. Debrecen, 2011. 376., 386. p.

¹¹ POSTMA–SLUIS, 1995. M/1770.1

¹² Biografisch lexicon voor de geschiedenis van het Nederlandse protestantisme. Eds.: Nauta, D. – Groot, A. de et al. I. Kampen, 1978. 155. p. (továbbiakban: BLGNP, 1978.)

¹³ BLGNP, 1978. 155–156. p. Munkásságának részletes értékelését ld.: WITTEVEEN, K. M.: S. H. Manger, een Franeker theoloog in de achttiende eeuw. In: *Nederlands archief voor kerkgeschiedenis*, 1974. Nr. 2. 207–230. p.

¹⁴ Provinciale Bibliotheek Leeuwarden, Pb 14521.; Universiteitsbibliotheek Amsterdam (továbbiakban: UBA.), O 01-1777. Vö. POSTMA–SLUIS, 1995. 154/1777.1. Egy további példány: Bibliotheek Vrije Universiteit Amsterdam, XZ.00706.

¹⁵ UBA. O 01-1777.

¹⁶ A szögletes zárójelben levő szövegrész a nyomtatvány körbevágása miatt már nem látható.

¹⁷ A rövidítés utalhat múlt idejű alakra (dedit, dedicavit) is.

¹⁸ Peregrinusaink külföldi személyeknek dedikált munkái címzettjei között a kinti professzorok voltak többségben, ilyen nevű professzor viszont ebben az időszakban nem működött Hollandiában.

Az emlékkönyvben van ugyan egy Hemsing nevű bejegyző, aki teológus hallgatónak mondja magát,¹⁹ így tehát Sárkány diáktársa volt, neki viszont Jacobus a keresztnéve, mégis ő adja a kulcsot a magyar diák ajánlásában említett személy azonosításához. Jacob Hemsing a franekeri egyetem anyakönyvébe 1774-ben „Oenkerka Frisius”-ként jegyezte be a nevét,²⁰ ami a korban a származás helyére utal. Oenkerk helységben, mely Leeuwardentől, Friesland tartomány székhelyétől északkeletre esik, 1777-ben egy bizonyos Gerard Hemsing volt a lelkész.²¹ Jacob életrajzából kiderül, hogy valóban Oenkerkben született Gerard Hemsing fiaként,²² így az apa volt a dedikációban említett személy. Gerard Groningenben született, előbb a groningeni egyetemre iratkozott be, majd a franekeri egyetemen tanult lelkésznek. Az egyetem elvégzése után előbb a kampeni latin iskola rektora lett, majd 1754-ben meghívták a frieslandi Oenkerkbe, ahol 1789-ig szolgált, és 1791-ben halt meg.²³

A magyar-holland kapcsolatok történetéből eddig sem Jacob, sem Gerard Hemsing neve nem volt ismert. A fiú franekeri jelenléte igen szerényre sikeredett: nem maradt fenn tőle sem disputáció, de még más disputációjához vagy disszertációjához írt üdvözlő vers sem.²⁴ Jacob apjához hasonlóan lelkész lett: 1781-től a szintén frieslandi Donkerbroekban szolgált.²⁵

A megajándékozott apa, Gerard, aki 1738-ban iratkozott be a franekeri egyetemre,²⁶ diákkorában fiánál lényegesen aktívabb volt. 1740-ben előadott disszertációja²⁷ mellett több holland diáktársához írt üdvözlő verset,²⁸ és a munkája bemutatásakor elnöklő Petrus Laan (1696–1743) teológiai professzort is verssel köszöntötte, amikor azt 1739-ben az egyetem rektorának megválasztották.²⁹ Azokban a művekben, ahol az említett versek szerepelnek, viszont nem szerepelnek magyarok, ez azonban nem jelenti

¹⁹ A bejegyzés kelte: Franeker, 1777. május 4. Vö. IAA. 12591.

²⁰ ASAF. 13658.

²¹ ROMEIN, T. A.: Naamlijst der predikanten, sedert de Hervorming tot nu toe, in de Hervormde gemeenten van Friesland. I. Leeuwarden, 1886. (továbbiakban: ROMEIN, 1886.) 126. p.

²² Uő: Naamlijst der predikanten, sedert de Hervorming tot nu toe, in de Hervormde gemeenten van Friesland. II. Leeuwarden, 1888. (továbbiakban: ROMEIN, 1888.) 676. p.

²³ Nieuw Nederlandsch Biografisch Woordenboek. Eds.: Molhuysen, P. C. – Kossmann, K. H. X. Leiden, 1937. 355. p. Ld. még: LIEBURG, F. A.: Repertorium van Nederlandse hervormde predikanten tot 1816. I. Dordrecht, 1996. (továbbiakban: LIEBURG, 1996.) 93. p.

²⁴ Sárkány Pál disszertációjához kizárólag magyar honfitársai írtak köszöntőverset.

²⁵ ROMEIN, 1888. 676. p.; LIEBURG, 1996. 93. p.

²⁶ ASAF. 12174.

²⁷ Dissertatio philologico-theologica, ad titulum. Psalmi XXX. quam [...] publice defendendam suscipit Gerardus Hemsing, Groninganus. Franequae, 1740. Vö. POSTMA–SLUIS, 1995. 131/1740.1. A munkából Sárospatakon is van példány, ez azonban nem tartalmaz ajánlást. (Köszönet Tanászi Árpádnak, a Sárospataki Református Kollégium Tudományos Gyűjteményei munkatársának a címlapról készült felvételért.)

²⁸ POSTMA–SLUIS, 1995. 127/1740.2; G/1740.1; G/1741.1.

²⁹ POSTMA–SLUIS, 1995. M/1739.1.

azt, hogy diákévei alatt ne találkozhatott volna magyarokkal, hiszen 1738 és 1740 között minden évben érkeztek magyarok az egyetemre.³⁰ Egy magyart viszont bizonyosan ismert, Szentpéteri Hodor Jánost, akinek albumába ugyanis 1740-ben Groningenben jegyzett be emléksorokat.³¹

Az ajándékozásra minden bizonnyal 1777 áprilisának végén, májusának elején, vagyis nem sokkal Sárkány munkájának előadása és megjelenése után kerülhetett sor. A „terminus ante quem” ebben az esetben 1777. május 5. – ekkorról származik az album két utolsó (franekei datálású) bejegyzése, az ezt megelőző napokból pedig az ottani bejegyzések többsége. Az ajándékozás körülményei nem ismertek. Mivel Oenkerk, ahol Hemsing szolgált, körülbelül még egyszer annyi távolságra fekszik Leeuwardentől, Friesland tartomány székhelyétől, mint Franeker Leeuwardentől, nem valószínű, hogy Sárkány a sietős hazaindulás előtt az esetleg hazalátogató Jacobbal kereste volna fel az apát és személyesen adta volna át munkáját, vagy ha igen, akkor a látogatásnak a magyar diák emlékkönyvében minden bizonnyal nyoma lenne. Az előbbieket miatt a legvalószínűbb az, hogy munkáját Jacobra bízta, és ő juttatta el apjához.

Ugyancsak az ajándékozás mikéntjével kapcsolatban merül fel az a kérdés, hogy életszerű-e olyan személynek dedikált példányt küldeni, akit nem ismerünk. Híres professzorok esetében van példa arra, hogy a disputáló vagy a doktori címet szerzett diák egy általa személyesen nem ismert professzornak megküldi munkáját, az adott személy iránti tisztelete jeléül és nem utolsósorban saját szakmai felkészültségének szemléltetésére.³² Hemsing azonban nem ilyen személy volt, már említett disszertációján és üdvözlő versein kívül nem maradtak fenn egyéb művei, és nevezetes ember sem volt: nyugalomba vonulásáig egy helyen, Oenkerkben szolgált a hívek közönségét. Ennek fényében az tűnik tehát a legvalószínűbbnek, hogy Sárkány és Hemsing ismeretsége még azelőttől, vagyis 1776 júliusa előttről datálható, mielőtt a magyar diák az emlékkönyvét használatba vette volna.

Gerard Hemsing személyében egy olyan megajándékozott személlyel van tehát dolgunk, aki magyar peregrinusunknak sem professzora, sem diáktársa nem volt, viszont Sárkány disszertációjának neki dedikált példánya újabb adalékkal szolgál a magyar diák kapcsolati hálójához. Ez teszi Sárkány ajánlásait figyelemre méltóvá és az ilyen jellegű dedikációkat általában is fontossá.

A teljesség kedvéért megemlítendő még, hogy az apának Jacobon volt egy másik, Isaac nevű fia is, aki Jacobtól eltérően Groningenben tanult, így

³⁰ Ld. az egyetem anyakönyvének (ASAF.) az említett évekre vonatkozó adatait.

³¹ A bejegyzés kelte: Groningen, 1740. április 24. Vö. Szentpéteri Hodor János album amicorum – Dunántúli Református Egyházkerület Tudományos Gyűjteményei, O. 223.d. 122. p.

³² Így tett például ifj. Köleséri Sámuel, aki Johannes Braunius groningeni professzornak küldte meg disszertációját 1683-ban. Vö. BUJTÁS LÁSZLÓ ZSIGMOND: Adalékok Köleséri Sámuel hollandiai peregrinációjához és kapcsolatrendszeréhez. (1679–1685) In: Köleséri Sámuel és az európai felvilágosodás. Tanulmányok és szövegek. Szerk.: Balázs Mihály – Font Zsuzsa et al. Kolozsvár, 2016. (Kölesérianá, 3.) 93–95. p.

ha Sárkány emiatt nem találkozott is vele, diáktársától, Jacobtól hallhatott róla, így az apa és Jacob mellett a másik fiúról is tudhatott.³³

A későbbi abaúji esperes disszertációjából itthoni tanulmányainak helyszínén, Sárospatakon is őriznek három példányt,³⁴ közülük kettőben található bejegyzés. Ezekből kitűnik, hogy a sárospataki diák nemcsak holland ismerőseinek, hanem honfitársainak is ajándékozott franekeri munkájából.³⁵ Az egyik bejegyzés még Utrechtben kelt:

Ex oblatione Doctissimi et amicissimi Autoris tenet Joh(annes) Szombati.
Trajecti ad Rhen(um) 1777.³⁶

A szövegből kitűnően itt nem dedikációról, hanem possessor-bejegyzésről van szó, melyben Szombati János – szintén sárospataki diák, aki később, 1783-tól haláláig, 1823-ig a sárospataki kollégium hírneves professzora volt – feljegyzi, hogy a munkát a szerzőtől, tanult és kedves barátjától kapta ajándékul. Csak az évszámot örökítette meg, de a Sárkány albumában található utrecht-i bejegyzéséből kiderül, hogy az ajándékozó Szombatival – több más honfitársa mellett – azon év május 16-án találkozott Utrechtben.³⁷

Egy másik példányban³⁸ már ismét egy rövid, szerzői dedikáció olvasható:

Reverendo ac Doctissim[o Domino]³⁹ Csizi /tit(ulus) tit(tulus)/⁴⁰ Au[tor]

A megajándékozott személy ebben az esetben itthoni személy: Csizi János, aki 1755-től Sárospatakon volt református lelkész, majd 1785 és 1792 között a zempléni református egyházmegye esperese. Az előbbi sorrendből adódik, hogy az ajándékozó ajánlásban Csizi aktuális tisztségének latin megfelelőjére, a „Pastor Ecclesiae Reformatae Sárospatakiensis” titulusra⁴¹ gondolt, az általános szerzői attitűdből adódóan az a logikus ugyanis, hogy a szerző munkáját nem sokkal annak megjelenése után és nem évekkal később ajándékozta az általa ismert személyeknek. Mivel Sárkány

³³ Isaac Hemsing egyetemi tanulmányai után, 1782-ben a szintén frieslandi Hemptsebe került lelkésznek. Vö. ROMEIN, 1886. 51. p. Ld. még: LIEBURG, 1996. 93. p.

³⁴ Van még egy példány az Országos Széchényi Könyvtárban is, de abban nem szerepel dedikáció.

³⁵ Köszönet Tanászi Árpádnak a címlapokról készült felvételekért.

³⁶ Jelzete: SS 93 h.

³⁷ Vö. IAA. 12600.

³⁸ Jelzete: SS 50 o.

³⁹ A szögletes zárójelben levő szövegrészek a nyomtatvány körbevágása miatt már nem láthatók.

⁴⁰ A ferde zárójel Sárkánytól származnak. A dedikáló személy ezzel a korban szokásos rövidítéssel azt jelzi, hogy a zárójelbe odaértendő a megajándékozott hivatalos titulusa. A rövidítést egyesek a helynyerés céljából, mások akkor alkalmazták, ha nem voltak teljesen biztosak a megszólított személy hivatalos titulusában.

⁴¹ SZOMBATHI, JOHANNES: Historia scholae seu collegii Ref. Sárospatakiensis. Sárospatak, 1860. (Monumenta Protestantium Hungariae Ecclesiastica / Magyar protestáns egyháztörténelmi emlékek, I.) 49. p.

disszertációjának megjelenése után szinte azonnal hazaindult, joggal feltételezhető, hogy az általa dedikált példányt nem küldte meg előre, hanem itthon nyújtotta át személyesen, hasonlóan a munkája ajánlásában szereplő sárospataki professzorokhoz és egyházi személyekhez.

A három bemutatott bejegyzés adalékkal szolgál Sárkány Pál kapcsolati hálójához, ugyanakkor azt is jól mutatja, hogy a külföldön megjelent disputációk, disszertációk ajándékozásának és a dedikálásának módja egy személy gyakorlatán belül is váltakozhatott.

(Bujtás László Zsigmond)